

Drumul spre Hlebnikov

Interpretarea lui Hlebnikov, eroul central din piesa lui A. Ștein „O chestiune personală”, a fost o piatră de încercare în cariera lui Marcel Anghelescu.

L-am văzut pe Marcel Anghelescu în multe și felurite roluri. A purtat bunăoară masca decrepită, puhavă și hulpavă a boierului Alecu Filipescu Vulpe, în „Nicolae Bălcescu”. Cu somnolență cruzime, între două ciștiguri la cărți de joc, trăgea sforile și incurca ițele în trebile țării. Cu aceeași somnolență bucurie și cu mișcări moi și incete, își jecmănea la joc partenerii, de bani și de clăcașii acestora. Il vedeam șezînd turcește, în caftan, cu șiraguri de mătânie sau cu ciubucul narghilei între degetele unei mîini și cu cărțile de joc în cealaltă. Privea cu pleoapele pe jumătate lăsate peste pungile flaște ale unor ochi storși de orice lumină. Il auzeam vorbind : răgușit și ostenit de prea mult bine... Era o mască urită. Isca deopotrivă haz și ostilitate. Marcel Anghelescu o purta firesc, fără ostentație. Indărățul măștii simțea însă pe interpret : măsurîndu-și gestul, drămuîndu-și rostirea, calculînd între limitele caricaturii și ale trăsăturilor reale ale personajului. Personajul trăia, neîndoios, dar era totuși construit.

Împreună cu Vasiliu-Birlic, Marcel Anghelescu a colorat masca aceluia cuplu timp în care Gogol a întrunit, într-o frățescă tovarășie ridicolă, pe faimoșii Dobcinski și Bobcinski din „Revizorul”. Indesat, cum îl vedea și-l voia creatorul lui, Anghelescu-Dobcinski apărea cu tovarășul său în pragul ușii primarului. Era roșu la față, cu ochii mari, holbați prostește, uimiți de ceea ce văzuseră și de ceea ce urma să povestească. Avea ceva astmatic și spart totodată în vorbă, în vorba care voia să încalce pe aceea a lui Bobcinski, dar care nu izbutea decît să i-o îngîne, să-i fie un ecou întîrziat și inutil. Era mișcat de indignări neputincioase, pe care și le manifesta în gesturi zvicnite, ori prin privirea aceea holbată — expresie puternică a inexpressivității. Purta cu sine o demnitate neputincioasă și ea : „*moșier Piotr Ivanovici, fiul lui Dobcinski!*” O purta stînjnit parcă, împiedicat de rotunjimea lui trupească și de linia mai sprînfară a lui Bobcinski. O mască. Se resimțea, în viața pe care Anghelescu i-o dădea, înțelegerea fondului social ce reprezenta. Dar era o mască totuși, în care elementele individuale, psihologice, se cereau esențializate în linii aspre, stridente, voit caricaturale.

Cînd a fost să incarneze pe Pristanda, Marcel Anghelescu avea în urma lui faima copleșitoare a primului și clasicului interpret al polițaiului, pe Ștefan Iulian. A trebuit să depună mari și îndelungi eforturi pentru a avea conștiința împăcată că rostește cum trebuie replica : „*Famelie mare, renumerație după buget, mică!*”, ori : „*Pardon, să iertați, coane Fănică, că întreb : bampir... ce-i aia bampir?...*” Polițaiul din „O scrisoare pierdută” era un rol mai mobil, mai aproape de realitățile noastre, mai pretabil la ceea ce se cheamă interiorizare. Dar rolul nu se putea, cu toate acestea, dispensa de compoziție. Pristanda are o anumită jînută făcută : o vestimentație a lui ; un grai și un fel de a rosti, *lucrate* pe măsura funcției sale în piesă și în viață, turnate în cadrele scenice într-un fel pro-

priu, cu neputința a fi schimbat. Liniile interioare ale lui Pristanda nu pot fi realizate în afara celor exterioare. Pristanda este și el o mască.

În Matei Millo, Marcel Anghelescu a găsit terenul prielnic unei expresivități mai puțin constrinse. Interpretul a avut în față un om și nu masca unei funcții umane. Ochii lui Marcel Anghelescu puteau trăi în voie, potrivit situațiilor și sentimentelor ce-l încercau; glasul îi putea juca pe un registru bogat, de la șăgalnic la sarcasm, de la tandru la patos: gestul îi era la fel de variat, iscindu-se când larg și unduitor, când scurt și ferm; iar Matei Millo își desfășura, sub privirile noastre, actualizat de interpret, pasionata lui luptă pentru arta și pentru cinstirea artei românești.

Portretul lui Millo căpăta însă relief nu numai din trăsăturile lui sufletești pe care Anghelescu i le reținea și reda. Millo avea statura lui, o efigie a lui, un umblet al lui. Millo nu putea fi valabil jucat, ignorându-i-se ceea ce în fond însemna masca lui. Iar Marcel Anghelescu a fost un Millo veridic pentru că a știut să construiască binecunoscuta mască a marelui ctitor al teatrului și să topească în ea trăsăturile și pasiunile ce-i dădeau viață, personalitate și semnificație.

Cariera lui Marcel Anghelescu se desena așadar ca o continuă disponibilitate pentru compoziția trăsăturilor și atitudinilor exterioare. Ceea ce nu înseamnă neapărat înclinare spre surprinderea exclusivă a formelor și culorilor, dar, oricum, o preferință pentru tipurile umane, izbitoare prin însăși făptura lor. Dar frecvența succeselor obținute de actor în creații de „compoziție exterioară” a îndreptățit, tacit, părerea unor oameni de teatru că Marcel Anghelescu e șters dacă nu e distribuit în roluri de culoare, de costum. Asemenea părere nu lua însă în seamă cumplitul risc care pîndește pe un actor care se specializează în anumite genuri fixe: riscul de a se repeta pe sine, de a se standardiza, de a-și întrebuința, din tot arsenalul forțelor sale artistice, doar câteva — pe cele tehnice în primul rînd — și a-și irosi, prin nefolosință, restul. Persista, adesea, în teatru — în momentul distribuțiilor de roluri — ca o cicatrice, umbra unor concepții, principiale, de mult doborîte. Nu numai în ceea ce-l privește pe Marcel Anghelescu. Dar, îndeosebi, în ce-l privește pe Marcel Anghelescu, persistența acestei concepții net formaliste, de minimă rezistență, era nespun de păgubitoare și nedreaptă. Se uita poate că jocul acestui actor — așa-zis comic, „de mască” — e statornic străbătut de o căldură particulară care umanizează ceara oricărei măști, oricărei linii hilare. Se uita apoi că Marcel Anghelescu n-a fost „la costum” și n-a purtat mască în „Trei surori” și nici, mai ales, în generalul tanchist din „Ilia Golovin”.

Trecerea lui Marcel Anghelescu la rolul unui om simplu, fără stridente semne particulare — trecerea la rolul lui Alexei Kuzmici Hlebnikov — a putut de aceea să pară un act temerar și să surprindă. Pentru asemenea act de „temeritate”, regizorul Sică Alexandrescu a primit îndreptățite felicitări din partea criticii teatrale și din partea publicului spectator. (Asemenea surprinzător act de temeritate — săvîrșit cu întreaga echipă ce dă viață „Chestiunii personale” — se cuvine să-l salutăm, în paranteză, ca pe o binevenită lecție de îndrăzneală creatoare.)

Nu ne gîndim să reconstituim procesul de creație, urcușul lui Marcel Anghelescu spre înalta „simplitate” a lui Hlebnikov. Ar fi să discutăm unele din cele mai de seamă

**Marcel Anghelescu
în rolul lui Hlebnikov**

probleme ale artei interpretative din teatrul nostru. Enunțarea citorva e totuși necesară. Ele privesc partinitatea artistului, modul cum artistul se pătrunde de etica și umanismul, de concepția despre viață și despre lume a oamenilor de partid, mai ales a oamenilor sovietici, constructorii ai comunismului. S-ar mai cuveni să căutăm a surprinde în eforturile creatoare ale artistului, modul în care propria lui conștiință cetățenească, etica lui și stilul său de viață izbutesc să pătrundă și să se armonizeze cu trăsăturile sufletești exemplare ale eroului; cum aceste trăsături ajung, în fuziune cu materialul sufletesc al interpretului, valori de artă. Marcel Anghelescu a făcut, în această privință, unele mărturisiri: „*Munca mea s-a îndreptat... de la început, către însușirea credinței, către pătrunderea și asimilarea cit mai intimă a acestei puternice legături dintre Hlebnikov și partidul al cărui fiu credincios este. Fără această temelie morală, personajul poate fi înțeles, dar nu realizat.*”¹

Mărturisile acestea sînt prețioase. Ele semnaleză o preocupare aparent nouă, în viața creatoare a artistului: preocuparea de a descoperi și urmări, în interpretare, ceea ce se numește „linia interioară” a rolului. Am sublinia, că o atare preocupare — normă general însușită astăzi în metoda de lucru a unui adevărat artist, adesea însă escamotată de belșugul unei tehnici practice a expresiei — nici nu putea fi ocolită în cazul Hlebnikov.

Viața lui Hlebnikov, mai ales în actele marelui conflict stîrnit de întîlnirea lui cu primejdioasa perfidie principalizată a Poludinilor și cu „eroismul” de a fi laș al Kolkolnikovilor, se desfășoară cu osebite în forurile adînci ale conștiinței sale. Despre fața și mișcările destinate ale lui Hlebnikov, despre ticurile lui, despre deprinderile și gusturile lui în zilele lui obișnuite, nu aflăm în piesă decît pe cale ocolită. I le bănuim din poziția fermă, nezdruncinat devotată și încrezătoare în partid; din dragostea și bucuria de a munci și de a ști că poate continua să ajute munca de construire a lumii comuniste; din relatările celor care-i stau în preajmă. Aceștia îi cunosc factura eroică pe care 18 ani de educație comunistă în partid au imprimat-o caracterului său. Aceștia îi cunosc gesturile și izbucnirile aspre, ca și zimbetul împăcat și mingiilor, ori hohotirea zgomotoasă de veselie, sau severitatea concentrată asupra mesei de lucru, ori calmul odihnitor al graiului său. Toate acestea sînt de fondul sufletesc neatins al eroului. Pe acest fond se așază liniile exterioare corespunzătoare ale feței, ale comportamentului său. Acest fond sufletesc a colorat și ambianța vieții de familie și a relațiilor cu lumea înconjurătoare în care-l întîlnim pe Hlebnikov: o ambianță scăldată în dragoste, încredere și stimă. Acest fond îndreptățește — în clipa cumplinei tulburări ce-l încearcă — ofensiva pe care o iau, conjugat, și vechiul prieten și tovarăș de luptă Cernogubov, și „mîna mică dar fermă” a soției, și fiica adoptivă, comsomolista, Mariana, și tovarășii de muncă Bikova, Soldatov, Cijov, pentru a aduce lumină în întunericul care-l cuprinsese vremelnice pe Hlebnikov — comunistul, prietenul, soțul, tatăl, tovarășul de muncă, cetățeanul, omul.

Adevărata față a lui Hlebnikov, doar bănuită de-a lungul a cinci tablouri și abia tîrziu, în ultimul tablou, relevată în chip nemijlocit, Marcel Anghelescu a trebuit să o cunoască, s-o dobîndească și s-o conțină ca pe o statornică stare de spirit creatoare, încă înainte de a pași, în straiile lui Hlebnikov, pe scenă.

Fața aceasta a lui Hlebnikov era chemată să risipească în spectatori îndoelile; să-i cîștige de partea lui; să-i determine a-l întovărăși, deopotrivă cu toți cei cinstiți din jurul lui, în hotărîrea și eforturile de a descoperi curată această față și, odată cu ea, de a descoperi în toată marea ei lumină, însăși fața partidului. Fața aceasta, tulburată, a lui Hlebnikov, era chemată să miște conștiința spectatorilor, așa fel încît să-i determine a și-o confrunța și a și-o înălța pînă la conștiința eroului, dacă nu se regăseau în ea.

Pentru a ajunge la asemenea rezultate, nu era îndestulător să urmărești datele explicite ale întîmplărilor din piesă, textul piesei. Cineva socotea, comentînd spectacolul „O chestiune personală”, că piesa lui A. Ștein trebuie neapărat citită ori jucată de oameni care trăiesc în spiritul de partid ca în elementul lor. Citită de alți ochi, jucată de elemente rutinare, ea riscă să se preschimbe în melodramă, iar esența ei profund partinică să apară doar ca un fundal lămuritor. Marcel Anghelescu — ca și ceilalți protagoniști de altfel — era așadar dator să știe a „umple textul”, viața „văzută” a dramei, cu un con-

1. Marcel Anghelescu „De la început mi-a fost prieten”. În broșura-program „O chestiune personală”, a Teatrului Național (Studio) „I. L. Caragiale”, decembrie 1955, București.

tinuu tumult de viață lăuntrică și de gândire, care să dea nu numai expresivitate dar și semnificație acțiunilor scenice.

*

Îată-l, prin urmare, pe Marcel Anghelescu, tulburat de marele eveniment familial al nașterii pe care o aștepta Alexandra Ivanovna. E agitat; străpuns de o nervozitate aspră, zgomotoasă, inoportună. O bruftuluiește fără rost pe Mariana. Trece apoi, neașteptat, la inerție, la o anumită jenă, vecină cu o inutilă anxietate. Toată această stare pare iscată de „starea de alarmă” a familiei. În fond, e un joc dublu. Plecarea soției la maternitate coincide cu excluderea lui Hlebnikov din partid, cu concedierea lui din post. Ar vrea, ar fi bine să se destăinuiească, să comenteze cu cei aproape de dînsul — cu soția —, această doborîtoare încercare, încă neștiută de alții, nelămurită pe deplin nici lui însuși. E măcinat de neputința acestei mărturisiri. Alexandra va naște: trebuie ocrotită de șocuri fără rost. „Chestiunea personală” e încă în aer. Are vreun rost să-i dea importanța unui lucru definitiv statornicit? Merită să amărăscă gîndurile și viața familiei? Nu poate singur să-și rezolve propriile lui necazuri?

Jocul pe două planuri izbutește însă numai aparent. Soția îl cunoaște. Știe că plecarea și nașterea ei nu pot explica ieșirile și nesiguranța gesturilor și vorbelor lui Alexei Kuzmici. Acceptă alibiul: a luat concediu ca să-i stea ei alături, sprijin, cât va fi la maternitate. Jocul dublu al lui Hlebnikov pare ciudat și prietenului său Cernogubov. Imbrățișarea revederii, după ani de zile, e mai mult decît mărturisirea unei prietenii care dăinuie: e prea îndelungă, prea strînsă, prea încărcată. Mariana, fiica, îi vorbește firesc. Totuși o întrebare a ei debutează cu apostrofa „Tăticule!” E o apostrofă cuminte, mîngietoare în contextul replicii. (Fata vrea să-l întrebe dacă e nevoie să telefoneze la spital). Și Hlebnikov are o tresărire, ca o deșteptare dintr-o toropeală sau ca o spaimă că a fost surprins săvîrșind un păcat. Apare în pragul odăii unchiul Fedia. E o rube-denie pe care Hlebnikov nu o suferă. Dar vine de departe — musafir. E îndrăgît de Alexandra, de copii. În fond, chiar de el, de Hlebnikov însuși. Și, numai că nu-l izgonește din casă: „Mariana, ce stai? Arată unchiului Fedia baia!” Hlebnikov vrea să vorbească, să-și strige nedumeririle, destrămarea din el. Dar nu în fața oricui. În fața cuiva care-l va simți și-l va pricepe. În fața lui Cernogubov. Ba nu. Nici în fața lui. Se înstrăinează parcă deodată de tot ce e în jurul lui. O singură problemă îl chinuiește. O problemă de viață și de moarte. Problema aceasta îl impresoară și e gata să-l izoleze de lume. Dar viața — încrederea în viață, în el însuși, în misiunea lui de om, în curățenia lui sufletească, în partid — zvicnește totuși. Cernogubov e lingă dînsul. Știe că prietenul său e chinuit de grele necazuri, dar natura și greutatea lor nu le bănuiește. Știe că pînă la urmă le va afla; din gura lui Alexei Kuzmici însuși. Se lasă de aceea condus de jocul lui, de „masca” falsă a interesului de gazdă pe care și-a pus-o și pe care o poartă stîngaci. Îl ascultă comunicînd prin telefon cu Celebinskul! Acolo lucrează brigada de inovatori pe care Hlebnikov o ajută cu sfatul său. Îl vede cum succesele pe care aceasta i le vestește îi aprind în ochi bucuria că prezența lui este nespus de utilă în viață. Apoi, Mișka, nașterea lui Mișka. Încă un suflăt în casă. Alexei Kuzmici nu are puteri să se simtă, în aceste clipe, tată. În aceste clipe, copilul său are un tată exclus din partid. Destăinuirea cade ca o prăbușire și totuși ca o ușurare. Hlebnikov a vorbit, a izbutit să vorbească. Tot ce a fost straniu, deslinat sau încilcit, haotic și dezarticulat în ceea ce a spus și a făcut, capătă acum îndreptățire și interes. Erau neînțelese și neîndreptățite privirile cînd întunecate, cînd răvășite, cînd calme, cînd cuprinse de neliniște, în timp ce trebuia să dea o replică neutră; cînd pierdute și străine, în vreme ce s-ar fi convenit să dovedească concentrare la alte replici. Era neînțeleasă, în afara acestei nemăsurat de febrile alternanțe de jocuri și lumini a ochilor, persistența, în spatele lor, a unei lumini mereu aceeași, înegurată dar puternică, tinerească, înfruntătoare. Lumina aceasta ascundea totuși o semnificație. Această semnificație a putut fi descoperită în privirile care însoțeau greaua replică: „Uite despre ce e vorba, Ion Lukici... ieri am fost exclus din partid...” Iar după o pauză, în care asemenea grea înștiințare se cerea ușurată de o explozie bucuroasă — „Veste bună, Mariana. E băiat. Mama e sănătoasă!” —, semnificația aceasta capătă adîncime cînd replica s-a încheiat, ca o sfișiere de pinză, dar și ca o hotărîre de luptă: „Asta-i situația”.

Am urmărit la Marcel Anghelescu vocea lui, cînd plină de năduf, cînd caldă, cînd

precipitată, cînd evocatoare, cînd tremurătoare, cînd sigură pe sine; am urmărit mișcările lui Marcel Anghelescu, sfielnice, stingace, abrupte sau ostenite; l-am urmărit cînd își ajută soția să-și pună șosonii; cînd își aprindea țigara, cînd ținea în mînă receptorul telefonului, cînd răsfoia caietul său de note, cînd a lăsat din mînă receptorul ca să-l înmîneze lui Cernogubov, cînd s-a prăbușit doborît de ascunsele lui frămîntări, pe canapea... L-am urmărit nedumeriți pe Marcel Anghelescu, întrebîndu-ne: ce fel de om e acesta? Ce s-a întimplat cu el? Și l-am descoperit întreg în ultimele cuvinte. Am aflat la ce făcuse aluzie cînd vorbise despre complicata lui chestiune. Am aflat mai cu seamă în acest om mărunt, cu un început de încăruntire, purtînd niște haine oarecare, dovedind modestie și neînțelegere pentru ostentație, emfază sau altă deșartă poză a vanității, am aflat în acest om de care numai scena ne despărțea, pe Hlebnikov; pe eroul reprezentativ al încrederii și dragostei în partid, al dăruirii totale cauzei partidului, comunismului. L-am aflat pe Hlebnikov și am stat înfriguțatî lingă dînsul, dorînd neputincioși dar emoționați, nu numai să-l asistăm, dar și să-l sprijinim în justa dezlegare a „chestiunii sale personale”, în lupta pentru apărarea și cucerirea dreptății sale; să-l ajutăm să se regăsească, în toată demnitatea neîntinată, vrednică de partidul al cărui fiu și luptător este.

Ne-am bucurat văzîndu-l tare, stigmatizînd, în cea mai grea cumpănă a vieții sale, ticăloșia lui Poludin, lașitatea lui Kolokolnikov; strigîndu-și, în aceeași grea cumpănă, dragostea, încrederea în partidul care e peste puțină a fi înșelat. Ne-am simțit noi înșine întăriți, văzîndu-l neînduplecat în orele lui amare, uitîndu-se pe sine și continuînd să vadă înainte — prin brigada de la Celeabinsk — că sînt folositoare, necesare, brațele, mintea și viața lui. Am fi vrut să-i aducem și noi dojana incurajatoare a Maliutinei, instructoarea de partid: „*Bine, tovarășe Hlebnikov, cum ai putut tocmai dumneata, un vechi comunist, să lași din mînă carnetul de partid?*” Scena aceasta, construită pe o singură replică, era scurtă. Atît de scurtă în durată, că nici sficiunea intrării lui Hlebnikov, în cabinetul instructoarei, nici reacția lui la cuvintele cu care aceasta l-a întîmpinat, nu s-au putut consuma și percepe îndeajuns. Am fi dorit-o să dăinuie. Ne dam seama, că, prelungindu-se, ea nu putea oferi un surplus de date caracteristice pentru cunoașterea eroului. Dar doream să mai dăinuie ca să putem încerca, poate, odată cu eroul, marea confirmare a convingerii sale nezdruncinate că partidul nu poate fi înșelat; pentru a încerca odată cu el începutul satisfacției de a ști că nu mai e mult pînă cînd viața i se va însenina din nou: viața lui și casa și munca lui și relațiile lui cu lumea, cu tovarășii de luptă și de muncă pe care-i invocase într-unul din momentele destrămării sale. Inseninarea vieții lui Hlebnikov avea să nască înseninare și în sala de spectacol. Acolo, în sala de spectacol, se aflau acei „mulți oameni” pe care Hlebnikov simțea nevoia să-i știe alături de dînsul, că trăiesc odată cu el visurile și realizările lui, eforturile și elanurile lui neșubrezite de încercări, statornic închinare vieții, omeniei, fericirii omului.

*

Alexei Kuzmici Hlebnikov renaște cu virtuțile sale înalt etice și partinice, cu fiecare interpret care se încumetă să-i imprumute trăsăturile, să-i retrăiască grelele încercări, să-l statornicească în viziunea publicului, ca pe un tip nu numai reprezentativ în înțelesul estetic al cuvîntului, ci și în înțelesul strict fizic, omenesc.

Spectatorii moscoviți îl văd, bunăoară, pe Hlebnikov, după chipul și asemănarea actorului Sverdlin de la Teatrul „Maiakovski”. Leningrădenii îl știu înalt, după statura impunătoare a actorului N. Simonov de la Teatrul „A. S. Pușkin”. Nu incapse îndoială că și un interpret și celălalt, cu totul deosebiți ca înfățișare și stil de joc, au cîștigat, întregă, adeziunea spectatorilor la cauza pe care croul o încarna. Dorința de a adăsta mai îndelung, în unele scene, asupra chipului lui Hlebnikov a fost desigur resimțită și de spectatorii sovietici, ca și de spectatorii care, la București, și l-au întipărit în minte pe măsura și croiala umană și artistică a lui Marcel Anghelescu. Dorința aceasta dovedește fără îndoială atașamentul lor față de erou; ea arată însă și comuniunea lor cu actul și prezența scenică a interpreților. Simpatizînd cu eroul, spectatorii prețuiesc pe actor.

Nu e prețuire mai deplină la care să năzuiască un actor decît aceea de a ști că în actul său de creație a izbutit să se confunde cu eroul în așa măsură încît să transmită lumii mesajul acestuia ca pe propriul său mesaj. Este prețuirea cu care publicul nostru îl îmbrățișează pe Marcel Anghelescu, azi îndeosebi cînd — în rolul lui Hlebnikov — a dovedit că poate ridica, cu succes, piatra cu care i-a fost pusă la încercare arta sa.